

Психолінгвістика в сучасному світі – 2018 : Абстракти XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 25–26 жовтня 2018 року) / Відп. ред. Л.О. Калмикова; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав – Хмельницький, 2018. (Електронна книга). С.104-107

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Вікторія Казібекова кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Херсонський державний університет E-mail: vitasok69@ukr.net <http://orcid.org/0000-0001-8707-2514>

В психології дослідження в галузі навчання тісно пов'язані з педагогічними проблемами. Чисельні дослідження сфокусовані на проблемі підвищення ефективності досягнення оптимальних результатів у навчальному процесі. Метою навчання є не тільки організація спеціального спрямованого процесу передавання наступним поколінням досвіду попередніх, але й подальший фізичний, розумовий та духовний розвиток дітей. Вирішальним кроком під час еволюції розуму є оволодіння словом (мовою і мовленням). Слово містить в собі сукупний суспільний досвід, котрий фіксовано й кристалізовано в значеннях (О. М. Леонт'єв, 1965). Завдяки мові людина може звертатись до знань інших людей, щоб використовувати їх у власній діяльності. Наявність граматичних мовних структур, що ізоморфні діяльним структурам, дає людині змогу здійснювати уявний експеримент, здобуваючи нові знання. З розвитком мови й мовлення пов'язане становлення людської свідомості. «Мова така ж давня, як і свідомість; мова є практична, існуюча і для інших людей і лише тим самим існуюча й для мене самого, дійсна свідомість», – зазначали свого часу К. Маркс та Ф. Енгельс. Можливість мовленнєвого спілкування з іншими людьми впродовж сумісної трудової діяльності веде до формування автокомунікації, внутрішнього діалогу з самим собою, є основою, механізмом свідомості: «Де починається свідомість, там починається і діалог» (Бахтін, 1979: 92). Мова – складне системне утворення, за допомогою

якого формується поняттєве (вербальне) мислення людини, що є головним засобом людського спілкування і формою існування свідомості.

Для успішного ефективного розвитку у дітей вербального мислення необхідно визначити комплекс тих мовних та мовленнєвих умінь, сукупність котрих складає операціональну і змістову сторони такого мислення, а також забезпечує людині вільне володіння мовою. Вільне володіння мовою означає, що її носій експромтно використовує мовні засоби для вираження своїх думок в усній та письмовій формі, а також передбачає уміння правильно і адекватно розуміти думки інших людей, що є умовою повноцінного спілкування й взаєморозуміння. Одночасно відбувається оволодіння мовленням. Мовлення існує в двох формах: зовнішній та внутрішній. У внутрішньому мовленні розрізняють три ієрархічні рівні, які чітко диференціюються в онтогенезі. I рівень – механізм дії і володіння окремими словами, що означають явища навколишнього світу. Він реалізує номінативну функцію мови та мовлення. Цей рівень в онтогенезі складає базу для подальшого розвитку механізмів внутрішнього мовлення. II рівень пов'язаний з утворенням множинних зв'язків між базовими елементами і формуванням так званої «вербальної сітки». Експерименти свідчать, що об'єктивній і мовній пов'язаності слів відповідає пов'язаність у нервовій системі їх слідів, а це має впливати на формування й подальший розвиток розумового потенціалу особистості. Такі зв'язки утворюють «семантичні поля», тобто систему значень. III рівень – динамічний за своїми часовими і змістовими характеристиками відповідає зовнішньому мовленню (Петренко, 1988). Коли людина вільно володіє мовою, верхній рівень її мовної поведінки – це стратегічний рівень зв'язного мовлення. Слова під час мовлення при цьому з'являються наче самі по собі. Але ось людина зупинилася: забула слово чи шукає більш точне – і тоді верхнім стає рівень вибору слів у семантичному полі. А якщо людина раптом засумнівалася, як правильно у слові поставити наголос, то рівень контролю стає ще нижчим. Таким чином, кожний з нижчих рівнів може стати верхнім у живій ситуації спілкування. Із

двоїстого характеру рівнів мовлення впливає двоїсте ставлення носіїв мови до слова. З одного боку, слово використовується як частина, елемент побудови певного розгорнутого тексту (і тоді операції зі словом автоматизовані, що відповідає більш високому рівню мовлення). З іншого боку, коли людина переключає механізм свідомого контролю, звертається до рівня операцій зі словом як до верхнього, то від операції користування словом вона переходить до операції осмислення слова (що відповідає більш низькому рівню мовлення). В такому разі слово із одиниці мовної діяльності перетворюється в об'єкт свідомого аналізу (Сахарний, 1987).

Аналогічні ситуації (ситуації вибору потрібного слова чи форми слова та ін.) можуть виникати і тоді, коли людина живе й розвивається в умовах тісної взаємодії і взаємовпливу двох мов (наприклад, рідної та нерідної, іноземної), тобто в умовах білінгвізму. В особливо важко доводиться дітям, тому що разом з природним оволодінням рідною мовою й формуванням мовленнєвих структур вони мають вивчають паралельно будь-яку іншу мову. А якщо родина дитини білінгвістична сама по собі (тобто з раннього дитинства вона чує дві мови) і батьки хочуть навчити дитину ще й іноземній мові, то реально виходить, що дитина потрапляє в ситуацію одночасного оволодіння відразу трьома мовами. Білінгвізм, а також одночасне паралельне вивчення декількох мов в період закладання в дитини основ мовних і мовленнєвих структур, формування й удосконалення мислення та інших психічних процесів, не можуть не впливати на загальний психічний розвиток дитини і на успішність наступного шкільного навчання. Ця проблема цікава й практично значуща, тому що така ситуація досить часто зустрічається в умовах південноукраїнського білінгвізму та полілінгвізму.